

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2023 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2023 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosarlari: Nodir Jo'raqo'ziev
Ziyoda Teshaboyeva
Mas'ul kotiblar: Ozoda Tojiboyeva
Sanjar Mavlyanov

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ulvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Uşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editors in Chief: Nodir Jurakuziev
Ziyoda Teshabaeva

Executive secretaries: Ozoda Tajibaeva
Sanjar Mavlyanov

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova.

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Tanju Seyhan, Sabohat Bozorova

Gazeta tilidagi ba'zi standart vositalarning grammatik-funksional xususiyatlari.....6

Sayali Sadıqova

Azərbaycan dilində hərbi termin yaradıcılığı.....19

Nurislom Xursanov

Tilshunoslikda diskurs va pragmatikaga aloqador hodisalar.....30

Rəxşanə Babazadə

Eyni kökdən ayrılan mənalar (Azərbaycan və Türkiyə Türkçələri əsasında).....46

Ehsanullah Quvanch

O'zbek tilining Afg'oniston Islom Respublikasi davridagi ahvoli va davlat tashkilotidagi o'rni.....60

Adabiyotshunoslik

Ilhom Aslonov

Temuriy hukmdorlar obrazining "Boburnoma" da aks etishi.....73

Gulandom Yuldasheva

Mariya Sabtelni tadqiqotlarida Hirot madaniy muhiti tavsifi.....84

Etnologiya. Etnografiya. Antropologiya

Adhamjon Ashirov

O'zbek xalqi turmush tarzi va og'zaki ijodida ot kulti.....97

San'at

Jamoliddin Jo'rayev

Haydar Xorazmiyning "Gulshan ul-asror" asari qo'lyozmalariga ishlangan miniatyuralar xususida.....108

CONTENT

Linguistics

Tanju Seyhan, Sabohat Bozorova

Grammatical and functional characteristics of some
standard tools in newspaper language.....6

Sayalı Sadıqova

Creation of military terms in the Azerbaijani language.....19

Nurislom Khursanov

Discourse and pragmatics: phenomena in linguistics.....30

Rəxşanə Babazadə

Meanings separated from the same root.....46

Ehsanullah Quvanch

The status of the Uzbek language during the Islamic
Republic of Afghanistan and its place in the state system.....60

Literature

Ilhom Aslonov

Reflection of the image of the Timurid rulers in "Baburnama".....73

Gulandom Yuldasheva

A description of the cultural environment of Herat in the studies
of Maria Sabtelni.....84

Ethnology. Ethnography. Anthropology

Adhamjon Ashirov

The cult of the horse in the oral creativity of the lifestyle
of the Uzbek people.....97

Art

Jamoliddin Juraev

On the miniatures worked to the manuscripts of Haydar Khorazmi's
"Gulshan ul-asrar"108

LINGVISTIKA
LINGUISTIC**Gazeta tilidagi ba'zi standart vositalarning
grammatik-funksional xususiyatlari**Tanju Seyhan¹
Sabohat Bozorova²**Abstrakt**

Mazkur maqolada gazeta tilidagi ba'zi standart vositalarning grammatik-funksional xususiyatlari haqida fikr yuritiladi. Gazeta standartlari materialni yoritish jarayonida ba'zan aynan ishlatilsa, ba'zan turli leksik-grammatik vositalar bilan, ma'lum o'zgarishlarga uchragan tarzda, har xil shakllarda qo'llanadi. Bu o'zgarish ba'zan ularning har xil komponentlar hisobiga kengayishi bilan xarakterlansa, ayrim hollarda birikma tarkibidagi vositalardan birining tushib qolishi kuzatiladi. Bu o'zgarishlar natijasida so'z birikmalari tizimida funksional sinonimik qatorlarning boyishi kuchayadi. Bulardan bir qismida yangi semantik va shakliy qayta qurilishlar yuz beradi. Shu tariqa so'z birikmalari boyib boradi. Bu esa, o'z navbatida, sintaktik sinonimika taraqqiyotiga ham faol ta'sir ko'rsatadi. Til qonuniyatlari, sintaktik me'yorlar doirasida bo'ladigan o'zgarishlar natijasida standart iboralarni aynan bir xilda qayta-qayta takrorlamaslik va boshqa maqsadlar uchun til imkoniyatlaridan unumli va o'rinli foydalanish hisobiga bir necha xil vazifadosh variantlar yaratilganini kuzatamiz.

Kalit so'zlar: *gazeta tili, standart vositalar, vazifadosh sintaktik variantlar, grammatik-funksional xususiyatlar, nolisoniy omil.*

¹ *Tanju Oral Seyhan* – filologiya fanlari doktori, Me'mor Sinon nomidagi Nafis san'atlar universiteti professori.

E-pochta: tanju.seyhan@msgsu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1283-0920

² *Bozorova Sabohat Ramazonovna* – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti katta o'qituvchisi.

E-pochta: sabohatbozorova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2992-1789

Iqtibos uchun: Tanju O.S., Bozorova, S.R. 2023. "Gazeta tilidagi ba'zi standart vositalarning grammatik-funksional xususiyatlari". *O'zbekiston: til va madaniyat* 1: 6–18.

Kirish

Texnika taraqqiyoti va globallashuv jarayonlari tilimizdan rang-barang konstruksiyalarni talab qiladi. Adabiy tilimizda mana shu talablarga javoban, iloji boricha, aniq va ixcham ifoda etish vositalari, turli xil vazifadosh sintaktik variantlar yaratish imkoniyati bor. Shu bilan birga, tarjimaning, ayniqsa, rus va ingliz tillaridan kalkalashning ta'siri tufayli bunday vazifadosh konstruksiyalar gazeta tilida tezda yuzaga keladi. Bu omillar gazetadan gazetaga o'tib, takror qo'llanib turadigan sintaktik standartlar, sintaktik funksional sinonimiya taraqqiyotiga ham ko'maklashadi.

Standartlar dastlab nutq sohalari bo'yicha aniq taqsimlan-sa-da, keng doirada va faol qo'llanishi tufayli dastlabki uslubiy-funksional farqlanish xususiyatlarini yo'qotib, neytrallashadi. Binobarin, bu xil sintaktik-struktural o'zgarishlarning faolligini axborotlar mazmuni va mavzusining o'zi taqozo etadi. Standart vositalar va ularning variantdorligi voqelik bilan uzviy bog'liqdir. Nolisoniy va til omillari taqozosi bilan hamda tarjima jarayonida yuzaga kelgan, gazeta tilining yangi taraqqiyot bosqichi sifatida qo'llanayotgan bu xil an'anaviy va yangi elementlarning ommaga tushunarli va sodda bo'lishini davr, jamiyat, xalq manfaati ko'zda tutilishi bilan bog'liq, deb qaramoq lozim. Bu variantlarning turli xil ma'no nozikliklari va boshqa funksional-uslubiy xususiyatlari gazeta tilini xalq ommasiga yanada ko'proq yaqinlashtiradi, uning tushunarli va sodda bo'lishini ta'minlaydi.

"Gazeta tili, albatta, uni badiiy yoki ilmiy adabiyot tilidan, og'zaki nutqdan ajratib turadigan o'ziga xos xususiyatga ega. Bu gazeta asosiy ommaviy axborot vositasi sifatida bajaradigan ijtimoiy vazifaga mos keladigan tilni ifodalovchi vositalarning uzoq tanlovi natijasidir" [Axmadjonova 2022, 157]. Tezkor, ta'sirchan nutq vositalari bilan standart nutq vositalarining, shuningdek, boshqa xil nutqiy elementlarning doimiy ravishda o'zaro bog'langan holda qo'llanishi, nutqda ularning o'zaro almashinib turishi va bu vositalarning uzluksiz dialektik bog'liqlik sifatida amal qilishi, kontrast qo'llanishi gazeta publitsistikasi nutqi uchun xarakterli xususiyatdir. Ammo, shu bilan birga, tildagi har qanday ifodaning, jumladan, tayyor standartlar qo'llanishining ham o'rinli yoki noo'rinligi u yoki bu matn bilan, u yoki bu nutqiy vaziyat bilan uzviy bog'liqdir. Voqea-hodisalarni, narsalarni obrazli-emotsional bo'yoqdorliksiz, oddiy tarzda ifoda etuvchi standart tuzilmalardan ayrimlarining gazeta nutqidagi grammatik-uslubiy funksional xususiyatlari haqida so'z yuritamiz.

Ba'zi standart vositalarning grammatik-funksional xususiyatlari

Gazeta tilining taraqqiyot bosqichlari xarakteri bilan uzviy bog'liq holda yuzaga kelgan standart tuzilmalarning ko'pchiligi gazetadan gazetaga ko'chib yuruvchi, bir tarmoqdan ikkinchi tarmoqqa, bir sohadan boshqa sohaga o'tib yuruvchi tayyor nutq vositalaridir. Bularning bir qismi rus tilidan tarjima qilish orqali o'zlashib ketgan gazetaviy birikma va tuzilma(konstruksiya)lardir. Bulardan bir qismining qay darajada qat'iy qoliplashib, turg'unlashib qolganligi haqida aniq fikr aytish qiyin. Chunki bunday tuzilmalarning ma'lum qismi vaqtinchalik bo'lib, faqat ma'lum bosqichdagi nutqiy jarayonlarga, nutqiy vaziyatlarga, kontekstlarga moslashgandir.

“Gazetani haqiqat ko'zgasiga tenglashtirishadi. U hayotda sodir bo'lgan voqea-hodisalar haqida nafaqat xabar beradi, balki shu orqali o'quvchilar ongiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, gazeta uchun nimani yoritish bilan birga, qanday yoritish masalasi ham juda muhim. Davriy nashrlar keng auditoriyaga mo'ljallangan ekan, ularning tili tushunarli, adabiy me'yorlar nuqtayi nazaridan to'g'ri va aniqlikka asoslangan bo'lishi kerak. Bu nafaqat gazeta ilmining, balki o'quvchining ham talabidir” [Qayumova 2016, 8].

Ko'p qismli kengaygan tuzilmalar o'zbek tilida azaldan bor bo'lgan va davom etib kelayotgan an'anaviy andozalar negizida yuzaga kelgan. Qadimdan tilda mavjud bo'lgan modellar asosida so'z birikmalari va tuzilmalarda turli o'zgarishlar ro'y bergan. Bunday o'zgarish va kengayishlarni, qayta qurilishlarni qanday omillar yuzaga keltirgan, degan savol tug'ilishi mumkin. Bunga, eng avvalo, nolisoniy omillar sabab bo'lgan. Binobarin, gazetada bayon qilinayotgan voqeaning o'zi mana shunday nutq vositalarining qo'llanishini taqozo etadi. Demak, ushbu nutq vositalari – birikma va atamalarining obyektini dastlab jamiyat hayotida ro'y beradi. Shuningdek, bu xil o'zgarishlar til talablari va tildan tashqari bo'lgan ma'lum omillar bilan aloqador ravishda vujudga keladi: narsavoqealarni, faktlarni, iloji boricha, aniq izohlash, ularga batafsil axborot berish uchun (tildagi izohlash, konkretlashtirish tamoyili asosida) bir necha so'zlar birin-ketin ma'lum leksik-grammatik, semantik-struktural va intonatsion vositalar yordamida o'zaro birikadi: ular grammatik qonuniyatlar asosida o'zaro birikib, bir-biri bilan mazmun va shakl jihatdan bog'lanadi, ba'zan bir necha xil variantlarda shakllangan holda o'z vazifasini bajaradi. Bu xil qurilmalarning tarkibini, taxminan, quyidagicha ko'rsatish mumkin:

1. Ikki so'zli birikmalar: *xususiy korxonalar, shahar korxonalari, mutasaddi tashkilotlar, jamoat tashkilotlari, tabiatni asrash, dolzarb vazifalar, tinchlik yo'li, tinch istiqbol va boshqalar.*

2. Uch so'zli birikmalar: *hammaning taqdirini o'ylash, yalpi xavfsizlikni ta'minlash, tinchliksevar ichki siyosat, tinchliksevar tashqi siyosat va boshqalar.*

3. To'rt so'zli birikmalar: *Vatanimiz xalqlarining mustahkam do'stligi, tarixiy ahamiyatga molik o'zgarishlar, butun dunyodagi tinchliksevar kuchlar, terib olingan hosilning hammasi, mustaqil respublikamizning bebaho boyligi, mehnatga to'lanadigan haqning ko'payganligi, mahsulotlar xarid narxining oshganligi, mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolni barqarorlashtirish va boshqalar.*

4. Besh so'zli birikmalar: *Vatanimizning erishgan juda katta yutuqlari, tinch va totuv yashamoqlari uchun, xalqning turmush darajasini oshirishga qaratilmog'i, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati va boshqalar.*

5. Olti va undan ortiq so'zdan tashkil topgan konstruksiyalar: *mashinada terilgan bir tonna paxta uchun, qo'lda terilgan bir kilogramm yuqori sifatli paxta uchun, xalqning ijtimoiy turmush tarzini jahon miqyosidagi talablar darajasida takomillashtirish, fan-texnika va texnologiya taraqqiyotini jahon darajasigacha ko'tarish va hokazo.*

Ijtimoiy omillar sababli gazeta tilida xilma-xil tuzilishdagi (sodda va murakkab) moslashuv, boshqaruv, bitishuv tipidagi va boshqa tiplardagi birikmalar, tuzilmalar keng taraqqiy eta bordi. Chunonchi, bunday birikma va tuzilmalarning shakllanishi va rivojlanishiga rus tilining ta'siri kuchli bo'ldi. Gazetalar sahifalarida tez-tez va takror-takror qo'llanib turuvchi *keskinlikni yumshatish, tinch-totuv yashash, tinch-osoyishta hayot kechirishlari uchun, tinch-totuv yashashga, tinch va totuv yashamoqlari kerak, ichki imkoniyatlarni hisoblab chiqib, ichki imkoniyatlarni hisobga olgan holda, munosib kutib olish uchun, munosib kutib olishga, xalq farovonligi yo'lida, xalqning farovon turmush kechirishi uchun, xalq farovonligi haqida g'amxo'rlik qilishga, xalq manfaatini ko'zlab* kabi juda ko'plab birikmalarning aksariyati ba'zan aynan ishlatilsa, ba'zan turli leksik-grammatik vositalar bilan ma'lum o'zgarishlarga uchragan holda keng qo'llanadi. Masalan: *tashkiliy jihatdan uyushqoqlik bilan* birikmasi ba'zan turli fe'l-kesimlar bilan nutq vaziyatiga moslashadi: *tashkiliy jihatdan uyushqoqlik bilan davom ettirmoqdamiz, tashkiliy jihatdan uyushqoqlik bilan o'tkazish,*

tashkiliy jihatdan uyushqoqlik bilan amalga oshirish uchun kabi. Ayrim hollarda birikma komponentlaridan ba'zilari tushirib qoldiriladi: uyushqoqlik bilan o'tkazilishi lozim, uyushqoqlik bilan o'tkaziladi kabi.

Bunday standart konstruksiyalarni shakllanish jihatdan ikki guruhga ajratish mumkin:

- a) gapga teng tuzilmalar;
- b) birikmaga teng tuzilmalar.

Standart vositalarni bu tarzda ikkiga ajratish komponentlarning soniga ko'ra emas, balki ularning gapdagi vazifasiga ko'radir. Chunki birikmaga teng ayrim iboralar 8-9 va undan ortiq so'zdan iborat bo'lgani holda, gapga teng ba'zi iboralar 3-4 so'zdan tuzilishi mumkin. Ikkinchi tomondan, bularning birikma yoki gap holiday xususiyat va funksiyalari qat'iy emas. Ularning vazifasi turli morfologik ko'rsatkichlar yordamida almashinib turadi. Demak, bunday holatlarda sintaktik vazifaning belgilanishida turli morfologik ko'rsatkichlar katta rol o'ynaydi: *Barakali xirmon ko'tardilar*. Bu qurilma hozirgi ko'rinishda gap shaklida. Misoldagi yaqin o'tgan zamon fe'li hozirgi va kelasi zamonlarda ishlatilishi mumkin. Yaqin o'tgan zamon fe'li (*ko'tardilar*) uchinchi shaxs ko'plik shaklida bo'lib, shu qurilmaning gap bo'lib shakllanishini ta'minlab turibdi. O'rni bilan ana shu fe'l harakat nomi shaklida kelib, ko'pincha, ko'makchi va kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanganda yuqoridagi tuzilma gap vazifasini emas, balki so'z birikmasi vazifasini bajaradi: *barakali xirmon ko'tarish uchun, barakali xirmon ko'tarish bilan, barakali xirmon ko'tarishga* va h.k. Ko'rinib turibdiki, bunday standart qurilmalarning gapdagi vazifasi ikki xil: ularning gapga xos xususiyatini yuzaga chiqarishda, gap bo'lib kelishini ta'minlashda fe'lning shaxs va zamon qo'shimchalari yetakchi rol o'ynaydi. Shu qo'shimchalar qo'llanmasa, qurilmalar, ko'pincha, boshqa qo'shimchalar va ko'makchilar yordamida so'z birikmasi bo'lib keladi.

Dastlab gapga teng qurilmalar haqida to'xtalaylik: *yuksak tashabbuskorlik bilan amalga oshirishga kirishildi, tashkiliy jihatdan uyushqoqlik bilan o'tkazildi, munosib hissa qo'shdilar, foydalanishga topshirilmogda, zarur chora-tadbirlar ko'rilishi lozim, barcha agrotexnik tadbirlarga to'g'ri amal qilinadi, ko'pgina tadbirlar amalga oshirilishi kerak* va boshqalar. Keltirilgan qurilmalar uch zamondagi harakat va holatni ifodalamoqda. Tuzilmalarning gap bo'lib kelishini ta'minlagan shaxs-son va zamonga xos fe'l ko'rsatkichlari gaplarning shu vazifalarini yuzaga chiqarishda katta rol o'ynaydi. Ana shu

morfologik ko'rsatkichlar sintaktik vazifani to'la bajara olgan.

Gazeta tilida ishlatiladigan, so'z birikmasiga xos xususiyat va vazifani bajaradigan standart tuzilmalar ko'rinish jihatdan xilma-xildir. Respublikamizdagi bir qator gazetalarning sahifalarini kuzatish so'z birikmasiga teng keladigan standart tuzilmalarning quyidagi ko'rinishlari faol qo'llanganligini ko'rsatdi:

-sh, -ish qo'shimchalari bilan shakllangan turli ko'makchilar va ko'makchi o'rnida qo'llangan so'zlar yordamida ishlatiluvchi tuzilmalar, ot so'z turkumlari tarzida qo'llanuvchi standart qurilmalar, ravishdosh va sifatdosh oborotlari shaklida qo'llanuvchi standart tuzilmalar.

-sh, -ish qo'shimchalari yordamida shakllangan standart tuzilmalar, boshqa standart tuzilmalar kabi tasvir etilayotgan voqeani ixcham ifodalash imkonini beradi: *tashkiliy jihatdan uyushqoqlik bilan o'tkazish, mahsulotning sifatini yaxshilash, tannarxni arzonlashtirish, ishlab chiqarish, mehnat qilish, ishlov berish, mehnat unumdorligini oshirish, mehnatni ilmiy tashkil etish, mehnatni ilmiy asosda tashkil etish, yalpi mahsulot ishlab chiqarish, mehnatda, ulkan yutuqlar bilan kutib olish* va boshqalar.

Standart tuzilmalar deyarli o'zgarmaydigan doimiy tuzilish va komponentlarga egadir. Nutq vaziyati va tasvir taqozosi bilan ba'zan konstruksiyadan oldin yoki keyin turli so'zlar qo'shib keladi: *dalalardagi barcha ekinlarni to'kmay-sochmay yig'ishtirib olish* birikmasining asosiy komponenti *to'kmay-sochmay* iborasidir. Ushbu ibora xalq iborasi darajasiga ko'tarilgan. Hozirgi gazeta tilida shu ibora atrofida har xil so'zlarning funksional-uslubiy holatlarda ifodalanishi natijasida turli variant birikmalar yuzaga kelganini ko'ramiz: *yetishtirilgan hosilni to'kmay-sochmay terib olish* kabi. Lekin bunday so'zlar standart tuzilmalar tarkibida doimiy o'rnashib qolmaydi, ammo shu tasvirda standart tuzilmaning uslubiy xususiyati va sintaktik vazifasiga mazkur so'zlarning hamda grammatik ko'rsatkichlarning ta'sirini ham nazarda tutmoq lozimdir. Bu ta'sir standart tuzilma mazmunining yanada aniqlashuvida, tasvirga nihoyatda singib ketishida ko'rinadi. Misollar: *Ana shu sanani munosib kutib olamiz; Xalqaro xotin-qizlar kunini yangi mehnat muvaffaqiyatlari bilan kutib olish; yangi yilni ulkan yutuqlar bilan kutib olishga, anjuman munosabati bilan o'z zimmalariga oshirilgan majburiyatlar qabul qilgan holda* va boshqalar. Ushbu tuzilmalarning dastlabki qismlarida kelgan so'z-iboralarni nutq vaziyatiga qarab boshqa so'zlar bilan bemalol almashtirish mumkin.

Standartlar tarkibida doimiy o'rnashib qolgan so'zlar ham

sinonimlari bilan yoki sintaktik-uslubiy xususiyatlari jihatidan yaqinlashadigan soʻzlar, iboralar bilan almashib turishi, *munosib mehnat sovgʻasi tayyorlash, katta tuhfa tayyorlash* tarzida ifodalanishi ham mumkin. *Texnikadan samarali foydalanish* tuzilmasidagi *samarali* soʻzini oʻrni bilan *unumli, oqilona* kabi soʻzlar bilan almashtirib ishlatish ham mumkin.

Ayrim hollarda standart tuzilmalar tarkibidagi soʻzlar mazmun va shaklga hech qanday zarar yetkazmagan holda, tushib qolishi ham mumkin: *mehnatni ilmiy asosda tashkil etish – mehnatni ilmiy tashkil etish* kabi.

-sh, -ish qoʻshimchalari bilan yaselib, turli koʻmakchilar va koʻmakchi oʻrnida qoʻllangan soʻzlar yordamida ishlatiluvchi qurilmalarning chegarasini aniqlash baʼzan ancha qiyin koʻrinadi. Bu hol standart birikmalar uyushib kelganda, ayniqsa, yaqqol seziladi. Lekin tuzilmalarning asosiy qismi anglashilib turadi. Masalan: *Mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash, xomashyo materiallarini tejash sohasida ham salmoqli yutuqlar qoʻlga kiritildi* jumlasida uchta standart birikma mavjud boʻlib, hammasi *sohasida* soʻzi bilan bogʻlanadi. Bu aniq koʻrinib turibdi. Ayni paytda quyidagi koʻrinishli qurilmalar ham borki, garchi, ularning doimiy koʻrinishi aniq boʻlsa-da, koʻmakchi soʻzning qoʻshilishi birikmaning chegarasi va funksiyasini aniqlash borasida diqqatni talab etadi. Masalan: *Katta anjumanni munosib mehnat sovgʻalari bilan kutib olish uchun katta tayyorgarlik koʻrmoqdalar.* Bu oʻrinda tuzilmaning asosiy komponenti *munosib mehnat sovgʻalari bilan kutib olishdir.* Bu qurilmadagi *uchun* koʻmakchisi, garchi, yordamchi element boʻlsa-da, shu tuzilmaning sintaktik vazifasini belgilashda muhim rol oʻynaydi. Bu jihatdan tuzilmaning shakllanishiga yordam beruvchi bunday koʻmakchi soʻzlar tasvirda qurilma tarkibiga kirib qoluvchi soʻzlardan farq qiladi. Chunki mazkur jumladagina shu xil tuzilmalarga aloqador boʻlgan soʻzlarning birikmalar mazmunining oydinlashuvida oʻrni boʻlsa ham, uning vazifasini belgilashga jiddiy taʼsir koʻrsata olmaydi. *Uchun, bilan, tufayli* kabi koʻmakchi soʻzlar esa standart birikmalarning sintaktik vazifasini belgilashda muhim ahamiyatga egadir.

Ot birikmalar xarakteridagi standart tuzilmalar boshqa tipdagi standart qurilmalardan, eng avvalo, komponentlarning nisbatan kamligi, tuzilish jihatidan ixchamligi, tushunchalarni aniq aks ettirishi bilan alohida ajralib turadi: *xalqaro oʻrtoqlik uchrashuvi, mehnat unumdorligi, butun mamlakat aholisi, dunyo xalqlari, om-maviy axborot vositalari, barcha taraqqiyparvar insoniyat, ijtimoiy*

adolat, tinchliksevar tashqi siyosat, barcha manfaatdor tomonlar, xalqaro muammolar, xalqaro masalalar, diplomatik munosabatlar, xalqaro tinchlik anjumani va h.k. Bu xil standart birikmalar ko'rinishi va mazmuni, fikrni ifodalash xizmati jihatidan qisman ijtimoiy-siyosiy terminlarga o'xshab ketadi. Darhaqiqat, bulardan bir qatlam o'z sohasining (masalan, ijtimoiy-siyosiy sohaning) terminlari bo'la oladi. Ot birikmalar tarkibiga so'z turkumlari va otlashish jarayonlari jihatidan qaraydigan bo'lsak, ularda harakat nomlari, otlashgan vositalar hamda, asosan, ot va sifatni, sifat vazifasidagi so'zlarni uchratamiz. Ba'zan *bilan* ko'makchisi bog'lovchi o'rnida qo'llansa ham, bunday yordamchi elementlar ot xarakteridagi standart so'z birikmalari tarkibida juda kam uchraydi.

Standart birikmalarga xos xususiyatlardan biri ko'proq umumiy xarakterdagi mazmuni ifodalashdir. Bu umumiylik matnda reallashadi. Mana shunday holat va xususiyat ravishdosh oborotli standart birikmalarga ham xosdir. Sintaktik vazifasi jihatidan bu standart so'z birikmalari gapning turli bo'lagi vazifasida kela oladi: *Mehnat unumdorligini oshirib, gazlamalar sifatini yana ham yaxshilash uchun astoydil kurashmoqdalar*. Bu xil standart birikmalar turli grammatik ko'rsatkichlar vositasida matnlarga singib ketib, mazmunning aniq va ixcham ifodasiga xizmat qilmoqda.

Yuqorida keltirilgan misollardan ayon bo'ladiki, gazeta tilida standartlashish faol va uzluksiz jarayondir. Shuning uchun uni tayyor standart so'z va iboralarsiz tasavvur qilish mumkin emas. Haqiqatan ham, ichki va tashqi omillar asosida gazeta tilida vujudga kelgan va kelayotgan so'z birikmalari nihoyatda ko'p, sonanoqsizdir. So'z birikmalari orqali ifodalanadigan narsa-hodisalar o'rtasida munosabat shunchalik cheksizki, hatto, bu so'z birikmalarini sanab chiqish mumkin emas. Gazeta tilida faol qo'llanadigan ushbu standartlarning qanchalik o'rinli yoki o'rinsizligi gazetalarining o'z ichki va tashqi xususiyat-sharoitlari bilan, u yoki bu nutqiy vaziyat bilan uzviy bog'liq, ularning til va tildan tashqari omillari bilan, u yoki bu kontekst bilan bevosita aloqadordir. Bu borada shuni alohida qayd etish lozimki, ma'lum standart iborani tez-tez takrorlash standart vositani shablona aylantirib qo'yadi. Shu sababli jurnalist, gazeta xodimi iboralarni o'z o'rnida, kerakli paytda, me'yorida qo'llashi va uni ortiqcha siyqalanishdan, qadr-sizlanishdan asrab qolishi maqsadga muvofiqdir.

Faktlarga e'tibor bilan qarash shuni ko'rsatadiki, adabiy til, ko'pincha, fikrimizni avvaldan tayyor turgan shakllarda ifodalashga

majbur etadi. Bu esa bizning fikrimizni baʼzan shablonlashtiradi. Shunisi ham borki, bu qoliplardan qutulish va fikrlarning oldinga harakat qilishi uchun tilning oʻzi material beradi. Izlanib, qunt bilan ishlash yangi fikr ifodasining ijodkori boʻlishga, ijodiy tafakkurni taraqqiy ettirishga imkon beradi. Gazetaviy jarayonlar bilan uzviy bogʻliq boʻlgan bunday tuzilmalar gazeta nutqida maʼlum funksional birliklar sifatida qoʻllanadi. Bular ijtimoiy-siyosiy jarayonlar taʼsirida tez-tez yuzaga keluvchi va axborotlar matnida faol qoʻllanuvchi vositalar hisoblanadi. Leksik-grammatik jihatdan mustahkamlanib qolgan bunday iboralar, tayyor standart vositalar imkoniyatini kengaytirish esa sabot bilan izlanishni talab qiladi. Biron fikrni ifodalashda yuqoridagi sahifalarda qayd etilgan ibora va birikmalarning koʻpchiligi oʻzaro uygʻunlashib ketadi. Shu tariqa ular gazetxonga yaxlit tasavvur beradi. Nutq vositalarining bunday uygʻunligi, usluban chegarali va betaraf ibora-birikmalarning bir-biriga hamohang boʻlib, singishib ketishi gazeta tilining asosi, mohiyati va negiziga borib tutashadi.

Jamiyat taraqqiyoti natijasida tilimizda ibora va birikmalarning yangi qatlami paydo boʻla boradi. Iqtisodiyot, sanoat va qishloq xoʻjaligi, adabiyot, sanʼat, fan-texnika rivoji, xalqimizning bemisl jasorati va shijoati birikma-iboralarning yangidan yangi turlarini yuzaga keltiradi: *paxta ekmoq, chigit ekmoq* soʻzlariga variant sifatida ishlatiluvchi *urugʻ qadamoq, chigit qadamoq, baraka urugʻi qadamoq* iboralari va *“oq oltin” karvonlari, choʻl karvonlari, choʻl bagʻri, “oq oltin” diyori, “baraka daryosi”, “kumush tola” ijodkorlari, “oq oltin” ijodkorlari, “oltin boshqoq” ijodkorlari* kabi juda koʻp birikmalar ham gazetalarda tez-tez ishlatiladi. Bu xil ibora-birikmalarni yangi qatlam tarzida alohida koʻrsatayotganimizning boisi shundaki, ular nutqimizga yaxlit tarzda unchalik singib ketmaydi. Ularning orasidagi sintaktik aloqa ham barqaror emas, oʻzgaruvchandir. Masalan: *barakali mehnat – unumli mehnat – samarali mehnat*. Boshqa koʻpgina birikmalarning komponentlarini ham shu tarzda almashtirish mumkin. Demak, bu xil koʻplab birikmalarning komponentlari yaxlitlashib, bir-biriga singib ketmagan. Shu bilan birga, bular odatdagi erkin birikmalardan farq qiladi: *astoydil mehnat qildi – ter toʻkib ishladi – sidqidildan mehnat qildi* va boshqalar. Bu kabi birikmalar shu shakllarda tez-tez qoʻllanadi. Demak, bularning ishlatilishida yaxlitlikka intilish bor. Bu xususiyat esa bunday birikmalarni gazetadan gazetaga koʻchib yuruvchi iboralarning oʻziga xos qatlami sifatida qarashga imkon beradi. Bir umumiy mazmunga asoslangan bu standart variantlardan bir guruhi

umumiy mazmunga bog'liq bo'lgan, o'sha umumiy mazmundan kelib chiqadigan turli ma'no nozikliklari, o'zgacharoq mazmuniy qirralar tufayli o'zaro farqlanib, ma'lum vaziyatdagi voqelikni aynan aks ettirishga xizmat qiladi. Standart vositalar ham fikr ifodalashning o'ziga xos bir turidir. Bularni tanlab, saralab o'z o'rnida ishlatish, fikr ifodasiga xizmat qildirish uchun astoydil, qunt bilan mehnat qilish lozim. Ular o'rinli qo'llangandagina materialning aniq, ravon ifodalanishiga xizmat qiladi.

Biz yuqorida gazeta tilining bir xususiyati – gazetadan gazetaga o'tib takror-takror qo'llanib standartlashib qolgan birikma va ifodalar haqida fikr yuritdik. Gazeta tilida ikkinchi tomon ham mavjud bo'lib, bular ta'sirchanlik, tezkorlik, emotsionallikni ta'minlovchi xususiyat ekanligi tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan. Darhaqiqat, ta'kidlanganidek, gazeta tilida *rasmiy do'stona vizit bilan, taklifiga binoan, tinchlik uchun kurash, jamoa faollari, mehnat qilmoq, amalga oshirmoq, munosib kutib olmoq, muvaffaqiyatli bajarmoq, muddatidan ilgari foydalanishga topshirmoq, ichki imkoniyatlarni hisoblab chiqib, tinchlik ishi, xayrli ish, tinchlik yo'li, yetakchi kuch, tinchlikni saqlab qolish yo'lida* kabi gazetadan gazetaga o'tib, takror qo'llanib turadigan juda ko'plab standart birikma va ifodalar bilan birga, emotsionallik, obrazli ta'sirchanlikni yaratuvchi *“oq oltin”, “qora oltin”, oqko'ngil, ko'ngli ochiq, “kumush tola”, “qahrabo don”, “dala malikasi”, “qirmizi don”, zarshunoslar, cho'lquvarlar, dala sohibkorlari, oltin kuz, oltin vodiy paxtakorlari, “zangori kema”, ezgu niyat yo'lida, mehri daryolar, kamtarin xalq, mehnatkash xalq, oddiy dehqonlar, musaffo osmon, xushmanzara bog'lar, qo'lni qo'lga berib, bir yoqadan bosh chiqarib, xalqning og'irini yengil qilmoq, ravon yo'l, beminnat xizmat, quvonchbaxsh orzu-umidlar, insoniy burch* kabi juda ko'plab ibora ifodalar ham mavjud. Ikki xildagi ana shunday nutqiy vositalar, ikki tomonning birlashishi gazeta tilining asosini, negizini tashkil qiladi. Binobarin, bu ikki xususiyat – standart bilan tezkorlik, ta'sirchanlikning birlashishi, o'zaro almashinib turishi, bir-birini taqozo qilishi gazeta tilining taraqqiyot dialektikasidir.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash o'rinlidir: gazeta materiallarining aksariyatida doimiy qo'llanib turuvchi oddiy sintaktik standartlardan o'rinli foydalana olish, xususan, ularning turli xil variantlarini, sintaktik sinonimlarini topa olish yozma adabiy tilimiz imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Kuzatishlar

keyingi paytda bunday standart birikmalar doirasining uzluksiz kengayib borayotganini ko'rsatadi. Ularning asosiy negizi, dastlabki andozalari tilimizda qadimdan mavjud bo'lgan. Bu kabi standart tuzilmalar gazetalardagi rasmiy va oddiy xabarlar matnida, turli ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy voqealarga bag'ishlangan materiallar nutqida ko'proq ishlatiladi. Emotsionallik, obrazlilik hosil qilmaydigan bunday tuzilmalar fan-texnika yutuqlari va xalq xo'jaligi sohasiga doir informatsion matnlarda ham faol qo'llanadi. Bularning tasvirga qay darajada mos kelishi va singib ketishi muxbirlarning, jurnalistlarning mahoratiga, so'z qo'llash san'atiga bog'liqdir.

Gazeta publitsistikasida obyektни ta'sirli aks ettirish an'anasi ta'sirchan vositalarni talab etadi. Bir so'z yoki birikmani hadeb takrorlayverish, qayta-qayta qo'llash matnni rasmiy qilib qo'yadi yoki bir qolipga soladi. Vaholanki, gazeta tilida, xususan, publitsistik materiallarda mualliflar hamisha faol turib, ijtimoiy hayotdagi voqea-hodisalarga munosabat bildiruvchi, ularga baho beruvchi yangi-yangi ifoda vositalarini qidirib topadi. Yaratilgan yangi ifoda vositalari tezkorligi, ta'sirchanligi va ma'no qirralari bilan bir butun, yaxlit tarzdagi ta'sirchan nutqiy vositalar sifatida faol xizmat qilib, qo'llanishning yuqori darajasiga yetadi va betaraflashadi. Natijada ularning aksariyati matbuot, jumladan, gazeta tili uchun xarakterli vositalarga, ya'ni tayyor qoliplarga aylanadi.

Adabiyotlar

- Axmadjonova, Sh. 2022. "Ingliz va o'zbek tilidagi gazeta maqolalarida so'z yasashining xarakterli xususiyatlari". *Science and innovation international scientific journal* 1: 8.
- Бобоева, А. 1983. *Газета тили ҳақида*. Тошкент: Фан.
- Васильева, Н.С. 1982. "К вопросу о языковых клише". *Язык и общество* 6. Саратов.
- Йўлдошев, Б. 1991. *Ҳозирги ўзбек тилида фразеологизмларнинг функционал-услубий тармоқланиши муаммолари*. Филол. фан. докт. дисс. Самарқанд.
- Курбанов, Т. 1987. *Публицистический стиль современного узбекского литературного языка*. Автореф. дисс... канд. филол. наук. Ташкент.
- Мануйлова, Х. 1986. *Функционально-стилистическая характеристика фразеологии в газетном тексте*. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Ленинград.
- Мухаммедов, С. 1980. *Статистический анализ лексико-морфологической структуры узбекских газетных текстов*. Автореф. дисс... канд. филол. наук. Ташкент.

- Нематуллаева, С. 2021. "Gazeta sarlavhasining o'rganilish tarixi va undagi murojaat so'zlarining ishlatilishi (Misrning "al-Ahram" gazetasi asosida)". *Молодой ученый* 38 (380).
- Рахманов, М. 1971. *Синтаксические особенности языка газеты "Туркистон вилоятининг газети"*. Автореф. дисс... канд. филол. наук. Ташкент.
- Терехова, В.С. 1982. *Специальная лексика в языке газеты*. Ленинград: ЛГУ.
- Qayumova, M. 2016. *Gazeta – haqiqat ko'zgusi (?)* <https://sof.uz/uz/post/gazeta-haqiqat-ko-zgusi> (26.10.2022)
- Чохонелидзе, Н.С. 1987. "К вопросу о метафорических парафразах в газетном тексте". *Язык и композиция газетного текста*. Теория и практика. Уралъ.

Grammatical and functional characteristics of some standard tools in newspaper language

Tanju Seyhan¹

Sabohat Bozorova²

Abstract

This article discusses the grammatical and functional features of some standard tools used in newspaper language. Newspaper standards are sometimes used exactly in the process of covering the material, sometimes with different lexical-grammatical means, with certain changes, and in various forms. This change is sometimes characterized by their expansion at the expense of various components, and in some cases, the loss of one of the components of the compound is observed. As a result of these changes, the enrichment of functional synonymous lines in the vocabulary system increases. In some of them, new semantic and

¹*Seyhan Tanju* – Doctor of Philological Sciences, The professor of the university of fine arts named after Memor Sinan.

E-mail: tanju.seyhan@msgsu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2992-1789.

²*Bozorova Sabohat* – senior lecturer at Tashkent state university of Uzbek language and Literature named after Alisher Navai.

E-mail: sabohatbozorova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2992-1789.

For citation: Tanju O.S., Bozorova, S.R. 2023. "Grammatical and functional characteristics of some standard tools in newspaper language". *Uzbekistan: Language and Culture* 1: 6-18.

formal reconstructions occur. In this way, vocabulary becomes richer. This, in turn, has an active influence on the development of syntactic synonymy. As a result of changes in language rules and syntactic norms, we observe that several different functional options have been created due to the fact that standard expressions are not repeated exactly the same way and the language possibilities are used effectively and appropriately for other purposes.

Key words: *newspaper language, standard tools, functional syntactic options, grammatical-functional features, non-linguistic factor.*

References

- Axmadjonova, Sh. 2022. "Ingliz va o'zbek tilidagi gazeta maqolalarida so'z yasashining xarakterli xususiyatlari". *Science and innovation international scientific journal* 1: 8.
- Boboeva, A. 1983. *Gazeta tili haqida*. Toshkent: Fan.
- Vasileva, N.S. 1982. "K voprosu o yazykovyx kliŝe". *Yazik i obŝество* 6. Saratov.
- Yo'ldoshev, B. 1991. *Hozirgi o'zbek tilida frazeologizmlarning funksional-uslubiy tarmoqlanishi muammolari*. Filol.fan.dokt.diss. Samarqand.
- Kurbanov, T. 1987. *Publitsisticheskij stil sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazika*. Avtoref. diss... kand. filol. nauk. Tashkent.
- Manuylova, X. 1986. *Funksionalno-stilisticheskaya xarakteristika frazeologii v gazetnom tekste*. Avtoref. diss. kand. filol.nauk. Leningrad.
- Muxammedov, S. 1980. *Statisticheskij analiz leksiko-morfologicheskoy strukturi uzbekskix gazetnix tekstov*. Avtoref. diss... kand. filol. nauk. Tashkent.
- Nematullaeva, S. 2021. "Gazeta sarlavhasining o'rganilish tarixi va undagi murojaat so'zlarining ishlatilishi (Misrning "al-Ahram" gazetasi asosida". *Molodoy ucheniy* 38 (380).
- Raxmanov, M. 1971. *Sintakticheskie osobennosti yazyka gazety "Turkiston viloyatining gazetini"*. Avtoref. diss... kand. filol. nauk. Tashkent.
- Terexova, V.S. 1982. *Spesialnaya leksika v yazike gazetini*. Leningrad: LGU.
- Qayumova, M. 2016. *Gazeta – haqiqat ko'zgusi (?)* <https://sof.uz/uz/post/gazeta-haqiqat-ko-zgusi> (26.10.2022)
- Choxonelidze, N.S. 1987. "K voprosu o metaforicheskix parafrax v gazetnom tekste". *Yazik i kompozitsiya gazetno go teksta*. Teoriya i praktika. Ural.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Маматов 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago:

Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O‘zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro‘yxatdan o‘tgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo‘lgan ro‘yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani,
Yusuf Xos Hojib ko‘chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.03.2023-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. “Cambria” garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

“O‘zbekiston: til va madaniyat” jurnali tahririyatida tayyorlandi va sahifalandi.

“YASHNOBOD NASHR” bosmaxonasida chop etildi.

Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.

Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.